

بررسی سبک و شیوه استاد عبدالباسط در قرائت قرآن - 2

<?xml encoding="UTF-8">

در قسمت قبل درباره محبوبیت استاد عبدالباسط محمد عبدالصمد و ویژگی های صوت، نفس طولانی و کلیاتی در باب سبک او بحث کردیم و اینک ادامه مطلب:

ردیف آهنگی و الحان موجود در قرائت استاد

بررسی زندگینامه و قرائت های شیخ عبدالباسط ما را به این نتیجه می رساند که آن چنان که مثلاً درباره بسیاری از قاریان مصری می توانیم بگوییم به صورت آکادمیک با نغمات و دستگاه ها آشنایی دارند و رسماً به فراگیری موسیقی پرداخته اند، گفتن چنین مطلبی درباره عبدالباسط بدین آسانی نیست. البته او هم با الحان آشنا بوده اما این آشنایی از طریق رفتن به معهد موسیقی و مراکزی از این قبیل به دست نیامده است بلکه احتمالاً از طریق گوش دادن به قرائت های دیگر قاریان، الحان قرآنی را فرا گرفته است. از نظر عبدالباسط «صدای خوش، به خودی خود، موسیقی است. اما برای آموختن موسیقی نیز نباید از حدش فراتر رفت». (1)

به هر حال و با قطع نظر از اینکه وی دستگاه ها را به صورت علمی بلد بوده است یا نه، از دستگاه ها و نغمات متعددی در قرائت هایش بهره برده است و آنها را به زیبایی هر چه تمام تر اجرا کرده است. نغماتی که در قرائت های استاد بسیار به کار رفته اند و گاهی به همراه چند نغمه دیگر، ردیف آهنگی قرائت او را می سازند عبارتند از:

بیات - صبا - رست

عبدالباسط از الحان دیگر - به جز این سه دستگاه - آن قدر زیاد استفاده نکرده است. برخی نغمات را هم به ندرت اجرا کرده است که دستگاه «سه گاه» از همین قبیل است. برای شنیدن سه گاه در قرائت های استاد باید به قرائت معروف «سوره شمس» آیه «قد افلح من زکّها» مراجعه کرد. بعضی از نغمات را هم علی رغم آنکه چندین دفعه و در قرائت های مختلف خوانده اما در تمام این دفعات و قرائت ها صرفاً به یک قسمت از آن نغمات بسنده کرده است به طور مثال معمولاً تنها به اجرای قسمت «قرار» از دستگاه حجاز پرداخته است. که مشهورترین و چه بسا زیباترین حجاز او مربوط به آیه «لو انزلنا هذا القرآن...» (سوره حشر، آیه 21) می باشد. این قرائت معروف که شامل سوره های حشر، تکویر و فجر می باشد نیز در صحن مطهر کاظمین (ع) انجام شده است. وقتی درباره این تلاوت از وی پرسیدند چرا این تلاوت شما ویژگی خاصی یافته [و با بسیاری از قرائت های دیگر متفاوت است] به صورتی که در اثر گوش دادن به آن، حالت معنوی و ملکوتی به انسان دست می دهد؟ استاد پاسخ داد: «از آنجا که این تلاوت در مکان مقدسی چون حرم مطهر، صورت گرفت خود در حین تلاوت، بسیار تحت تأثیر قرار گرفته بودم». (2)

شایان ذکر است هر قاری قرآن ممکن است بارها و در مجالس گوناگون آیات خاصی را تلاوت کند و ممکن است این تلاوت ها یک جور نبوده و از نظر صوت و لحن تفاوت هایی هم با یکدیگر داشته باشند ولی یک تلاوت به دلایل خاصی در میان مجموع تلاوت های انجام شده از آن آیات، مشهورتر و معروف تر می گردد. منظور ما هم از قرائت هایی که از عبدالباسط نام برده ایم - مانند سوره شمس و حشر - و با قرائت هایی که بعد از این اشاره می کنیم مشهورترین قرائت های مجلسی این استاد می باشد. علاوه بر این باید بدانیم که ایشان به جز قرائت هایی که در مجالس و محافل و در حضور جمعیت داشته است دوبار نیز قرآن را به صورت کامل در استودیو اجرا کرده است.

همانگونه که قبلاً - در ضمن تحلیل سبک مصطفی اسماعیل - نیز توضیح دادیم به قرائت هایی که در مجالس و محافل و در حضور جمع انجام می شود قرائت های مجلسی و به قرائت هایی که بدون حضور جمعیت و در استودیو، صورت می گیرد قرائت های استودیویی گفته می شود. و اما قرائت های استودیویی وی که شامل خواندن تمام قرآن می شوند عبارتند از قرائت به صورت «ترتیل» (تدویر) در حدود 30 ساعت و همچنین قرائت به صورت «تحقیق آهنگین» که حدوداً 64 ساعت به طول انجامیده است. علاوه بر عبدالباسط، مصطفی اسماعیل هم یک دور تمام قرآن را به صورت «تحقیق آهنگین» در استودیو خوانده است. همانطور که می دانید قاریان و حافظان بسیاری یک دوره کل قرآن را به شکل (تدویر) خوانده اند اما ظاهر خواندن یک دور کل قرآن به شکل «تحقیق آهنگین» فقط از این دو نابغه عالم قرائت - عبدالباسط و مصطفی - به یادگار مانده است. باید توجه داشت که تحقیق آهنگین به صورت استودیویی اگر چه از قرائت های مجلسی، ساده تر است و از زیبایی و جذابیت کمتری برخوردار است اما از نظر آموزشی ارزشی بسیار بالایی دارد. (3)

صبا

نغمه صبا، نغمه ای است که عبدالباسط بیش از تمامی نغمات به آن علاقه نشان داده و آن را اجرا کرده است. همچنان که هیچ قرائتی - در میان قرائت های قاریان مشهور - بدون دستگاه بیات پیدا نمی شود، هیچ قرائتی از عبدالباسط هم بدون دستگاه صبا پیدا نمی شود. این لحن، لحن ویژه عبدالباسط است و هر کس بخواهد این نغمه را به صورت گسترده در قرائت های یک قاری استماع نماید باید به سراغ قرائت های استاد عبدالباسط برود، و قطعاً هیچ قاری مشهوری مصری به اندازه عبدالباسط، صبا نخوانده است.

قرائتی حزین (حزن صوتی و لحنی)

درباره کیفیت و چگونگی خواندن قرآن سفارش های زیادی از جانب معصومین (ع) به ما رسیده است که یکی از این سفارش ها، قرائت قرآن به صورت «حزین» است. که طبعاً چنین قرائتی توأم با رقت قلب و خشیت از خداوند می باشد و اثر معنوی بیشتری نیز بر شنونده دارد. در روایتی از امام صادق (ع) می خوانیم: «إِنَّ الْقُرْآنَ نَزَلَ بِالْحُزْنِ فَاقْرَءُوهُ بِالْحُزْنِ؛ همانا قرآن با حزن و اندوه نازل شده است پس آن را حزین بخوانید». 4

یکی از مهم ترین ویژگی های عبدالباسط، قرائت حزین وی می باشد و اگر صدای نازک و تحریرهای ریز و ظریف را از جمله مشخصه های سبک عبدالباسط دانستیم، حزین خواندن را نیز باید از جمله مهم ترین مشخصه ها و ارکان سبک عبدالباسط بدانیم.

همچنان که پیش از این اشاره شد استاد از دستگاه صبا بسیار استفاده می کند و بر اهل فن پوشیده نیست که این دستگاه، نغمه ای غم آلود و اندوهناک است و استفاده زیاد از آن طبعاً قرائت را حزین می نماید. اما حزن در قرائت عبدالباسط منحصر به استفاده از دستگاه حزین نیست بلکه می توان ادعا کرد حزن جزئی از صوت دلنشین و ملکوتی اوست. یعنی عبدالباسط علاوه بر حزن لحنی، از حزن صوتی نیز بهره می برد. وی با این حزن صوتی و لرزش و تحریر مخصوصی که به صدایش می دهد، حزن قرائت خویش را چند برابر می نماید.

جالب آن است که وقتی عبدالباسط می خواهد شیخ محمد رفعت یعنی استادی که عبدالباسط در نوجوانی از وی تقلید می کرده و به شدت تحت تأثیر قرائت های وی بوده است را توصیف کند تنها به ذکر این مطلب می پردازد که:

«مرحوم رفعت، قرآن را با صوتی حزین و با حالتی روحانی و ملکوتی تلاوت می کرد به گونه ای که شنوندگان از تلاوت ایشان متأثر شده، می گریستند».

پی نوشت ها :

1. کتاب «نگاهی به زندگانی قاریان مشهور قرآن کریم»، ص 47.
2. مصاحبه استاد عبدالباسط، بخش شده از رادیو قرآن جمهوری اسلامی ایران در آذر 1368 به مناسبت اولین سالگرد در گذشت وی.
3. «مراتب قرائت» و اصطلاحاتی نظیر تحریر، تدویر (ترتیل)، تحقیق آموزشی و تحقیق آهنگین در جلد چهارم از کتاب «اصول فنی قرائت قرآن کریم» به صورت مفصل توضیح داده شده اند.
4. واف، ج2، ص 266.